

ΑΝΤΡΕΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ

Σαιξπηριστής, άρα περιπτώς. Ο ηθοποιός Νικόλαος Λεκατσάς και ο δύσβατος δρόμος της θεατρικής ανανέωσης στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2006, σελ. 469, 46 εικ., ISBN 960-524-214-1.

Ο συνάδελφος Αντρέας Δημητριάδης, που διδάσκει σήμερα στο Τμήμα Θεάτρου του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, παρουσιάζει τη διδακτορική του διατριβή (Ρέθυμνο 1998) στη σειρά «Ιστορία του Θεάτρου» των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης. Πρόκειται για μια άρτια τεκμηριωμένη, συστηματική και μεθοδική μονογραφία για ένα από τα πιο λεπτά ζητήματα της θεατρικής ιστοριογραφίας: την υποκριτική. Όταν ο Νικόλαος Λεκατσάς (Ιθάκη 1847 – ΗΠΑ 1913) παρουσιάστηκε το 1881 στο αθηναϊκό κοινό μετά από τουλάχιστον δώδεκα χρόνια επαγγελματικής προϋπηρεσίας στο βικτωριανό θέατρο, το κοινό ασπάστηκε με ενθουσιασμό το νέο, πιο ρεαλιστικό ύφος της υποκριτικής, που εφάρμοσε κυρίως σε παραστάσεις έργων του Σαιξπηρ. Γρήγορα όμως ξεχάστηκε, και ειδικά στη δεύτερη φάση της επαγγελματικής του δράσης στην Ελλάδα, δύσκολα ελιβιώνει. Αυτά επισημαίνει εν συντομία η Εισαγωγή (σσ. 11 εξ.), όπου σχολιάζεται και η έως τώρα σχετική έρευνα και τα κίνητρα που παρότρυναν το συγγρ. να ασχοληθεί με το θέμα. Η μονογραφία δεν κατορθώνει μόνο να δια φωτίσει τη θεατρική του θητεία στην Αγγλία, αλλά και τις μετακινήσεις του στην ίδια την Ελλάδα και στον ευρύτερο Ελληνισμό, την εκτός θεάτρου καλλιτεχνική και επαγγελματική του δράση, τις κοινωνικές του σχέσεις και την απήχηση του καλλιτεχνικού του έργου. Σημειώνει σχετικά ο συγγρ.: «Στο υλικό που συγκεντρώθηκε δεν υπάρχουν παρά ελάχιστα μαρτυρίες που να προέρχονται από τον ίδιο τον Λεκατσά, ώστε να είμαστε σε θέση να διαγνώσουμε τις δικές του προθέσεις και τους δικούς του προγραμματικούς στόχους. Μεγάλα είναι και τα κενά σχετικά με την εξωθεατρική δραστηριότητα και την προσωπική του ζωή. Πιο ουσιαδής είναι η έλλειψη στοιχείων σχετικά με την εκπαίδευσή του και το ξεκίνημα της θεατρικής του καριέρας στην Αγγλία, ενώ υπάρχουν αρκετά κενά και στο διάγραμμα της πορείας του. / Για το ζήτημα της υποκριτικής όμως σημαντική βοήθεια προσφέρει η υπάρχουσα βιβλιογραφία για το θέατρο της βικτωριανής Αγγλίας, για το περιβάλλον δηλαδή μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε καλλιτεχνικά ο Λεκατσάς. Οι τάσεις παράδοσης και ανανέωσης της βρετανικής υποκριτικής κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα και οι δραματολογικές προτιμήσεις του βικτωριανού κοινού καλύπτονται με τρόπο που δια φωτίζει το λιγοστό δημοσιογραφικό υλικό που αφορά άμεσα τη δράση του στην Αγγλία, δίνοντας έτσι μια εικόνα πληρέστερη και καλύτερα τεκμηριωμένη. / Για την καριέρα του στην Ελλάδα ισχύει το αντίστροφο: στην ελληνική ιστοριογραφία δεν υπάρχουν μελέτες που να ασχολούνται ειδικά με το υποκριτικό ύφος της εποχής, όταν όμως η περίπτωση του απασχολεί ευρέως τον Τύπο για ένα διάστημα, οι σχετικές περιγραφές και κρίσεις είναι άφθονες. Οι πολύτιμες αυτές μαρτυρίες, όσο παρακινδυνευμένη και αν είναι η απόπειρα ανασύνθεσης μιας σκηνικής ερμηνείας από την οποία μας χωρίζουν εκατό και πλέον χρόνια, συχνά διασώζουν διαφωτιστικές λεπτομέρειες που σκιαγραφούν την ιδιαίτερη υποκριτική προσωπικότητα του Λεκατσά. / Σημαντικά στοιχεία στην έρευνα συνεισφέρουν και τα θεατρικά έργα όπου έπαιξε. Ειδικά για την περίοδο της Αγγλίας, οι φτηνές εκδόσεις μελοδραμάτων που προορίζονταν για τους επαγγελματίες προσφέρουν αντούσια τα κείμενα που αποτέλεσαν το πρώιμο δραματολόγιό του. Επίσης, οι πέντε μεταφράσεις του Δημήτριου Βικέλα που χρησιμοποίησε στην Ελλάδα (*Άμλετ, Οθέλλος, Μάκβεθ, Βασιλιάς Ληρ, Ρωμαίος και Ιουλιέτα*) δίνουν μια σαφή εικόνα για το γλωσσικό ύφος των σαιξπηρικών ερμηνειών του. / Ωστόσο για το υπόλοιπο ελληνικό δραματολόγιό του, τα κενά είναι σημαντικά. Οι μεταφράσεις

έργων που συνέχισε να παρουσιάζει ως τη δύση της καριέρας του δεν έχουν σωθεί (π. χ. *Ο έμπορος της Βενετίας*, *Ρισελιέ*, *Οι κώδωνες*). Έτσι, δεν υπάρχει άλλη λύση από το να καταφύγει κανείς γι' αυτά στα αγγλικά τους πρωτότυπα» (σσ. 22 εξ.).

Πρέπει εξ αρχής να σημειωθεί, πως η ανάγνωση της μονογραφίας, παρά την πλούσια τεκμηρίωσή της, είναι άνετη και, μαζί με τη σοφά ζυγισμένη εικονογραφία, απολαυστική. Το πρώτο κεφάλαιο αφορά τα «Βιογραφικά» (σσ. 25 εξ.): Ιθάκη, σε ηλικία οκτώ ετών υιοθετείται από Άγγλο πλοίαρχο, σπουδάζει θεολογία στην Αγγλία, το 1869 τον βρίσκουμε σε επαγγελματική θεατρική σταδιοδρομία (Cambridge 1870-71, Blackburn 1871-72, Sadler's Wells 1870-71, Royal Alfred 1872-73 του Λονδίνου). Στο χρονικό διάστημα 1873-76 αναλαμβάνει μεγαλύτερους ρόλους και το 1876 τον βρίσκουμε πρωταγωνιστή στο Βασιλικό Θέατρο του Castleford, όπου γίνεται και διευθυντής. Θιασάρχης είναι και στο Ryde στην Γλασκώβη, ενώ μετά χάνονται τα ίχνη του. Το 1879 είναι πρωταγωνιστής στο Dewsbury και ερμηνεύει τον πρώτο του Αμλετ, το 1881 είναι στο Liverpool. Το 1881 γυρίζει στην Αθήνα, το καλοκαίρι του 1882 τον βρίσκουμε στην Πάτρα, το 1883 ξεκινάει για την Πόλη και συνεχίζει το 1884 στη Βάρνα, τη Βράιλα, το Γαλάτσι, την Οδησό και τη Σμύρνη. Στη συνέχεια μένει ως το 1897 στην Αθήνα, με μεγάλες απουσίες στο εξωτερικό (Αίγυπτος 1887-88, 1894-95), Βόλος (1886, 1892), Σύρο (1886), Πόλη (1890-91), Κύπρος (1894) ή στην επαρχία (1889-90) και σε τουρκοκρατούμενες περιοχές της Μακεδονίας και Θράκης (1893) είναι και δάσκαλος υποκριτικής στη δραματική σχολή του Παρνασσού (1886-87) και του Ωδείου Αθηνών (1891-93). Ο γάμος του με την 16χρονη Αικατερίνη Αντύπα διαλύεται μέσα σε μια δεκαετία. Το 1897 τον βρίσκουμε στο Λονδίνο. Ο Λεκατσάς στο εξής βρίσκεται στο περιθώριο και εμφανίζεται όλο πιο σπάνια (Νέα Σκηνή 1905-06, Θιάσος Βερώνη – Γεννάδη 1907-08). Το 1909 φεύγει για την Αμερική, από την οποία δεν θα γυρίσει πια. Το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με τη «Βικτωριανή εμπειρία. Η θεατρική πορεία του Ν. Λεκατσά στη Μεγάλη Βρετανία» (1869-1881) (σσ. 35 εξ.). Η πολύ καλύτερη κατάσταση πηγών για την αγγλική του σταδιοδρομία επιτρέπει και ορισμένα πιο ασφαλή συμπεράσματα ως προς το ύψος των ερμηνειών του στην Ελλάδα. Το τρίτο κεφάλαιο ασχολείται με τον Ν. Λεκατσά στο ελληνικό θέατρο και έχει τον υπότιτλο «Για μια νέα ταυτότητα»: περιγράφει αρχικά το κλίμα υποδοχής το 1881-82 (σσ. 67 εξ.), την υποστήριξή του από τον Τύπο μετά τη δόγωση παράσταση του *Αμλετ* (σσ. 73 εξ.), αλλά και τις αντιδράσεις που συνάντησε η ξαφνική του εμφάνιση στο επαγγελματικό θέατρο της Αθήνας (σσ. 82 εξ.). Το δεύτερο μέρος της σταδιοδρομίας του στην Ελλάδα, 1883-1897, χαρακτηρίζεται ως «Κατακτήσεις και συμβιβασμοί» (σσ. 95 εξ.), με κύριους σταθμούς την περιοδεία του στην Κωνσταντινούπολη (1883/84), «Θιασαρχικά αδιέξοδα και πρόσκαιρες λύσεις» (1885-90), «Προσωρινή επαγγελματική ανάκαμψη» (1890-91), «Υποαπασχόληση και απομόνωση» (1891-95), «Τελευταίες αναλαμπές» (1895-97). Η τρίτη φάση της επαγγελματικής του δραστηριότητας σε Αγγλία, Ελλάδα και Αμερική (1897-1913) χαρακτηρίζεται ως «Η αγωνία της επιβίωσης» (σσ. 124 εξ.). Το ρητό που δίνει και τον τίτλο της εργασίας, «σαιξπηριστής, άρα περιττός, αποδίδεται, σύμφωνα με τον Ξενοπούλου, σε σχολιασμό του πρίγκηπα Νικόλαου, που εκποτόμισε όταν εκείνος προτάθηκε ως ηθοποιός στα ανάκτορα. Στην Αμερική εμφανίστηκε στη Νέα Υόρκη, τη Βοστώνη, τη Φιλαδέλφεια, το Σικάγο, το Salt Lake City και το San Francisco.

Το τέταρτο κεφάλαιο στρέφεται στην «Καλλιτεχνική φυσιογνωμία του Ν. Λεκατσά», ξεκινώντας με τη βρετανική του θητεία (σσ. 139 εξ.), όπου απόκτησε το προφίλ ενός επιτυχημένου βικτωριανού ηθοποιού επαρχιακής εμβέλειας· γνωρίζοντας την εκπαίδευσή του είναι πιο ευχερές να σχηματίσουμε μια εικόνα της υποκριτικής του διδασκαλίας στην Ελλάδα (σσ. 151 εξ.) και μια ιδέα για την υποκριτική του προσωπικότητα εν γένει (σσ. 162 εξ.). Αυτό το

τμήμα της διερεύνησης είναι υποδειγματικό· η τυποποίηση που επικρατούσε στα επαρχιακά θέατρα της βικτωριανής Αγγλίας επιτρέπει μια πιο ευκρινή εικόνα ως προς την αισθητική υφή των ερμηνειών του απ' ό,τι δίνουν οι ελληνικές πηγές. Αυτές, μαζί με το ρεπερτόριο, τις ερμειείες του Λεκατσά και την απήχηση στον Τύπο σχολιάζονται στην επόμενη ενότητα (σσ. 179 εξ.). Ειδική μνεία γίνεται για το ιδιότυπο ρεπερτόριο του (σσ. 203 εξ.), όπου κυριαρχούσαν τα έργα των Σαίξπηρ και Bulwer-Lytton· από την άλλη όμως παίζει και τον *Ψυχοπατέρα* του Ξενοπούλου (1895). Το πέμπτο κεφάλαιο τιτλοφορείται «Αναζήτηση και προσαρμογή. Τα εμπόδια στην πορεία του ηθοποιού και η προσφορά του στο ελληνικό θέατρο» (σσ. 235 εξ.) και περιγράφει τις δυσκολίες της ανανέωσης της υποκριτικής: τις δυσκολίες του θιασάρχη, την επίδραση του βενετισμού, την αντίδραση των συναδέλφων και του Τύπου. Ένας επίλογος συγκρίνει την τύχη του Λεκατσά με άλλους «αναμορφωτές» του ελληνικού θεάτρου από το εξωτερικό, πριν και μετά: του Κωνστ. Κυριακού Αριστία, του Κωνστ. Χρηστομάνου και του Θωμά Οικονόμου· επισημαίνονται ωστόσο και οι θετικές συνέπειες που είχαν οι προσπάθειές τους. Ο συγγρ. συνοψίζει: «Η προσφορά του Λεκατσά λοιπόν δεν εισπράχθηκε άμεσα, στο αφιλόξενο γι' αυτόν θεατρικό περιβάλλον της δεκαετίας του 1880. Σ' αυτόν ωστόσο οφείλεται η επιτάχυνση της εξελικτικής πορείας του ελληνικού θεάτρου. Ο συνδυασμός της υποκριτικής του προσωπικότητας και των δραματολογικών του επιλογών, καθώς και η άρνησή του να υποκύψει στις Σειρήνες της ευκολίας και της τυποποίησης, τον καθιστούν τον πρώτο Έλληνα ηθοποιό που αντιμετώπιστηκε ως ολοκληρωμένη πνευματική και καλλιτεχνική οντότητα. Η δραστηριότητά του αποτελεί το πρώτο ίσως βήμα προς τη συμμετοχή των θεατρικών δυνάμεων στο ευρύτερο κλίμα της ανανέωσης που εκφράζει η γενιά του 1880 στον λογοτεχνικό χώρο και η πολιτική του Χ. Τρικούπη στον κοινωνικό. Η συμβολή του στην πρόοδο της ελληνικής υποκριτικής είναι αναμφίβολα η πιο σημαντική κληρονομιά που άφησε» (σ. 250).

Ακολουθούν δύο πολύτιμα παρατηρήματα: 1) «Μεγάλη Βρετανία (1869-1881). Οι ρόλοι του Ν. Λεκατσά στη βικτωριανή σκηνή» (σσ. 255-297 – οι πληροφορίες κατατάσσονται σε στήλες: ημερομηνία, ρόλος, τίτλος έργου, συγγραφέας, πηγές) και 2) «Ο Ν. Λεκατσάς στο ελληνικό θέατρο (1881-1910). Ημερολόγιο παραστάσεων» (σσ. 299-423 με την ίδια κατάταξη). Ακολουθεί η βιβλιογραφία (σσ. 425 εξ.) με τις εφημερίδες σε Ελλάδα και Αγγλία, ο πίνακας εικόνων (σσ. 443 εξ.), ευρετήριο ονομάτων (σσ. 445 εξ.) και θεατρικών έργων (σσ. 459 εξ.). Πρόκειται για υποδειγματική εργασία για έναν από τους πιο σημαντικούς ηθοποιούς του ελληνικού 19^{ου} αιώνα· απρόσμενα η διαφώτιση της αγγλικής του σταδιοδρομίας παίζει ουσιαστικό ρόλο στην ανασυγκρότηση της υποκριτικής του προσωπικότητας και ιδιοσυγκρασίας, που προς στιγμήν τάραξε τα νερά της τυποποιημένης υποκριτικής, δεν στάθηκε όμως δυνατό να τον αλλάξει. Η τεκμηρίωση υποκριτικού ύφους αποτελεί, στην ιστοριογραφία του θεάτρου, ένα από τα πιο λεπτά εγχειρήματα.